

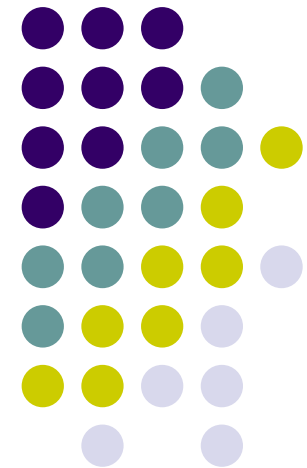
Lekcija 12: *Neizraziti sistemi upravljanja*

Prof.dr.sc. Jasmin Velagić
Elektrotehnički fakultet Sarajevo

Kolegij: Mehatronika

2012/2013

12. Neizraziti sistemi

- **Neizraziti regulatori**, ili općenito neizraziti sistemi, pripadaju skupini *sistema temeljenih na znanju* (engl. knowledge based systems).
- Sistemi temeljeni na znanju, koji se koriste za upravljanje zatvorenim sistemima, postižu zahtijevane performanse, pouzdanost i robusnost **ukorporiranjem znanja koje se ne može izraziti analitičkim putem**.
- Kod zatvorenih sistema automatskog upravljanja, sistemi temeljeni na znanju se mogu koristiti za ***nadzor obavljanja upravljačkih operacija*** ili za ***direktno izvršavanje upravljačkih komandi***, zamjenjujući konvencionalni upravljački algoritam.

Neizraziti sistemi

- Neizraziti sistemi upravljanja se mogu razmatrati na dva načina.
- **Prvi kaže** da su to *ekspertni sistemi za rad u stvarnom vremenu* koji implementiraju ekspertizu ljudskih operatora ili procesnih inženjera, koja se ne može jednostavno izraziti u formi parametara PID regulatora ili diferencijalnih jednažbi (ili jednažbi diferencija za diskretne sisteme), već se za to koriste *pravila tipa situacija/akcija*.
- Kod neizrazitog sistema upravljanja postoje dvije jasno odvojene razine, što ih razlikuje od klasičnih ekspertnih sistema.

Neizraziti sistemi

- Te razine su *simbolička AKO-ONDA pravila i kvalitativne neizrazite varijable* čije su vrijednosti opisane riječima prirodnog jezika, npr. "AKO prozor je zatvoren / ventilator je isključen ONDA uključi ventilator".
- Prema tome, neizraziti regulatori mogu koristiti **simboličke ulazne vrijednosti**, za razliku od mnogih drugih sistema koji isključivo rade sa numeričkim vrijednostima.
- Neizrazite vrijednosti kao što je "isključen" i neizraziti operatori, kao što je "I" se prevode u elementarne numeričke objekte i algoritme, kao što su tabele, interpolatori, komparatori, itd.
- Postojanje ove razine prevođenja je osnova za brzu implementaciju u stvarnom vremenu, jednako kao i **ugradivost** neizrazitog upravljanja u numeričke okoline konvencionalnog upravljanja.

Neizraziti sistemi

- **S druge strane**, neizrazito upravljanje se može promatrati kao heuristički i modularni način definiranja *nelinearnih, na tabelama temeljenih, sistema upravljanja*.
- Kod ovih sistema se koristi skupina pravila koja rezultira u definiciji nelinearne prijenosne funkcije, bez potrebe za pojedinačnim definiranjem pojedinog elementa tabele, kao i bez potrebe poznavanja zatvorene forme prijenosne funkcije.
- Neizrazito upravljanje se može kombinirati sa linearnim PID upravljanjem na način da se linearni PID regulator koristi za upravljanje oko referentne, vodeće, vrijednosti, a da se "delinearizacija" ostalih područja obavi pomoću upravljačke strategije korištenjem neizrazitih pravila.

Neizraziti sistemi

- Uzimajući u obzir ova dva načina definiranja neizrazitih sistema upravljanja, postavlja se pitanje da li neizrazite sisteme promatrati kao **ekspertne sistema za rad u stvarnom vremenu** ili **kao nelinearne sisteme upravljanja**?
- Korištenjem teorema prikaza, dokazano je da se *bilo koja nelinearna funkcija može aproksimirati sa željenom tačnošću korištenjem konačnog skupa neizrazitih varijabli, vrijednosti i pravila.*
- Ovaj teorem demonstrira moć neizrazitog upravljanja, ali još ne daje odgovor na pitanje **koliko pravila je potrebno da se to ostvari?**
- Ovo predstavlja još uvijek otvoreno pitanje u neizrazitim sistemima.

Neizraziti sistemi

- Posebno je važno razmatrati neizrazite regulatore iz industrijske perspektive.
- Poznato je da su neizraziti regulatori ugrađeni u mnogim kućanskim aparatima, automobilima, hemijskim procesima, itd, te da se njihova primjena u industriji dramatično počela povećavati od 1990. godine.
- Ovakav razvoj je uvjetovala činjenica da su oni sposobni riješiti složene inženjerske probleme uz veoma male napore.
- S druge strane, mnogi znanstvenici su propagirali ideju da : "Sve što se može uraditi pomoću neizrazitog upravljanja, može se jednako dobro uraditi i sa konvencionalnim upravljanjem".
- Postavlja se pitanje: "Zašto se neizrazito upravljanje koristi u situacijama kada konvencionalno upravljanje daje dobre rezultate i koristi se pouzdano već dugo godina".

Neizraziti sistemi

- Najvažnija područja eksperimentalne primjene neizrazitih sistema u polju upravljanja procesima mogu se kategorizirati u četiri kategorije:
  - **Nadzor procesa** (engl. process monitoring).
  - **Dijagnoza kvarova** (engl. fault diagnosis).
  - **Planiranje i predviđanje** (engl. planning and scheduling).
  - **Nadzorno upravljanje** (engl. supervisory control).
- **Neizraziti sistem nadzora** operira sa podacima u stvarnom vremenu, kontinuirano ih obrađuje i podržava operatora procesa u izboru ispravnih informacija koje daju dobar uvid u proces sa stajališta vremenske perspektive, npr. raniji, trenutni i budući izlazi procesa i njihove kombinacije.

Neizraziti sistemi

- Što se tiče **dijagnoze kvarova** (pogreški), ona se odnosi na bavljenje kvarovima koji ne uzrokuju pojavu alarma.
- Koristi se kao alat za on-line podršku otkrivanju kvarova.
- Ono što je važno kod detekcije kvarova, ili pogreški, jest **posjedovanje znanja koje će prepoznati i nepredvidive kvarove**.
- Tokom dijagnoze kvarova, mjereni procesni podaci se uspoređuju sa podacima iz modela procesa i odstupanja se interpretiraju kao **indikator kvara**.
- Prednost sistema detektiranja kvara temeljenih na sistemima učenja je da su **oni generički i da mogu detektirati sve vrste, do sada poznatih, kvarova**.

Neizraziti sistemi

- **Zadatak planiranja** u sistemu upravljanja procesima ima predominantno menadžmentsku funkciju koja osigurava da se zahtijevane varijable uklapaju unutar raspoloživih proizvodnih resursa.
- On zahtijeva prikaz znanja o tehničkim i ekonomskim ograničenjima i teško ga je analitički modelirati.
- Postoje dva glavna aspekta planiranja u procesnom upravljanju.
- **Dugoročno planiranje** uključuje proširenje i rekonfiguraciju sistema upravljanja procesom.
- **Kratkoročno planiranje** uključuje planiranje zadataka koje treba obaviti u kratkoročnom vremenskom intervalu, kako bi se osiguralo dobro funkcioniranje sistema.

Neizraziti sistemi

- Obje vrste planiranja se temelje na sekvencama akcija i odgovarajućem, predviđenom, vremenu za izvršavanje istih.
- Načešće se za proces planiranja koriste tehnike linearnog i dinamičkog programiranja.
- Međutim, modeliranje pretpostavki na kojim se osnivaju ove tehnike često se ne podudaraju sa stvarnim situacijama.
- S druge strane, **heuristike i kvalitativne preference se ne mogu jednostavno uključiti u analitičke modele.**
- **Neizraziti sistem planiranja i predviđanja akcija u procesnom upravljanju omogućuju nadogradnju i poboljšanje do sada korištenih tehnika.**

Neizraziti sistemi

- **Nadzorno upravljanje** jako ovisi o iskustvu operatora procesa, koje varira od operatora do operatora (različite razine znanja i iskustva).
- U neizrazitom sistemu nadzornog upravljanja primarna upravljačka funkcija jest proširiti područje primjene konvencionalnog upravljanja dodavanjem operacija nadzornog učenja.
- Primjeri uključuju **autopodešavanje sistema s ciljem formiranja procesnog znanja** [Arzen, 1986] i **neizrazito adaptivno podešavanje parametara regulatora** [Bristol, 1977; Velagić i saradnici, 2003].

12.1. Neizrazita logika

- Povećanjem složenosti sistema smanjuje se sposobnost ljudi da načine precizne i izvjesne iskaze o njegovom ponašanju.
- Ljudsko znanje o realnom svijetu je uobličeno riječima, puno je nejasnih, nepreciznih izraza, subjektivno je i kontekstno zavisno.
- Složenost se uglavnom javlja zbog neizvjesnosti proistekle iz nepreciznosti.
- Zadeh je pokazao korelaciju između složenosti sistema i njegove nepreciznosti kroz ***princip nekompatibilnosti***: “Ako vaš pogled usmjerite na rješavanje stvarnog problema, neizrazitost postaje njegovo rješenje” [Zadeh, 1973].
- Stjecanjem većeg znanja o sistemu povećava se njegovo razumijevanje, odnosno preciznost opisa.

Neizrazita logika

- Neizrazitost predstavlja novi pogled na oblikovanje stvarnosti.
- Analizu i sintezu sistema sa većom složenosti teško je, a ponekad i nemoguće, provesti klasičnim postupcima temeljenim na matematičkim jednažbama (diferencijalne ili diferentne).
- Za većinu složenih sistema, gdje postoji mali broj dostupnih podataka i gdje su jedino dostupne neprecizne informacije, neizrazito rasuđivanje daje put za razumijevanje ponašanja sistema omogućujući aproksimativnu interpolaciju između procijenjenih ulaznih i izlaznih situacija.
- Koncept neizrazitih skupova prvi je definirao Zadeh 1965 godine, naglašavajući da oni predstavljaju *lingvističke strukture koje se koriste kao računarski elementi u neizrazitom zaključivanju i obradi neizrazitih informacija.*

Neizrazita logika

- **Klasična logika:**

- Svaki element i svaki skup pripadaju istom prostoru, element pripada skupu ili mu ne pripada, odnosno pripada njegovom komplementu.
- Druga pretpostavka je da element ne može istovremeno pripadati nekom skupu i njegovom komplementu.

- **Neizrazita logika:**

- Koristi tzv. **meću pripadnost skupu**, tj. element može pripadati skupu sa određenim stupnjem, koji se kreće od 0 do 1, gdje stupanj 1 označava punu pripadnost skupu.
- Bilo koji element **može istovremeno pripadati većem broju skupova** sa istim ili različitim stupnjevima pripadnosti. Razlog tome je činjenica da pripadnost elemenata neizrazitom skupu **ne mora biti kompletna**.
- Prema tome, klasični, odnosno izraziti skupovi, su ustvari podskupovi neizrazitih skupova.

Neizrazita logika

- Neizraziti skupovi se definiraju pomoću funkcija pripadnosti:

$$\mu_{\tilde{A}} : X \rightarrow [0,1]$$

koja se interpretira kao stupanj pripadnosti elementa x neizrazitom skupu $\tilde{A}$ za svaki $x \in X$.

- Navedeni izraz se može napisati i kao:

$$\mu_{\tilde{A}}(x) \in [0,1]$$

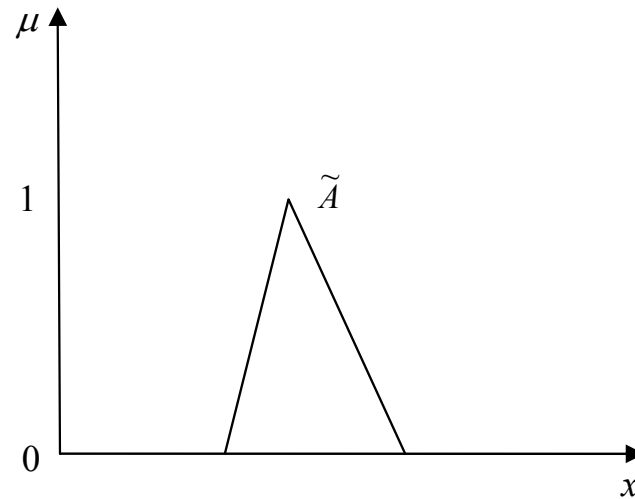
- Drugim riječima, $\mu_{\tilde{A}}(x)$ je vrijednost na jediničnom intervalu koja mjeri stupanj kojim element x pripada neizrazitom skupu $\tilde{A}$.

Neizrazita logika

- Funkcija pripadnosti se predstavlja krivuljom koja prikazuje način na koji se pojedinoj tački ulaznog prostora dodjeljuje stupanj pripadnosti neizrazitom skupu, a koji može biti između 0 i 1.

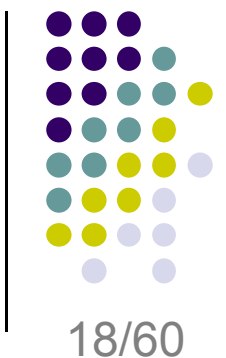
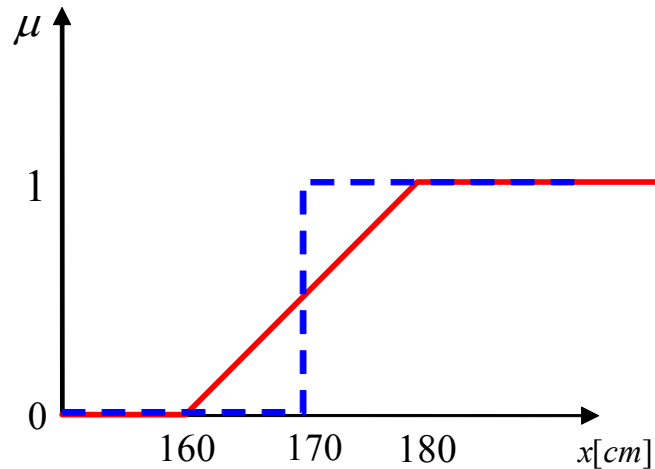
- Neizraziti skup $\tilde{A}$ je u potpunosti određen sljedećim uređenim parovima:

$$\tilde{A} = \{(x, \mu_{\tilde{A}}(x)) \mid x \in X\}$$

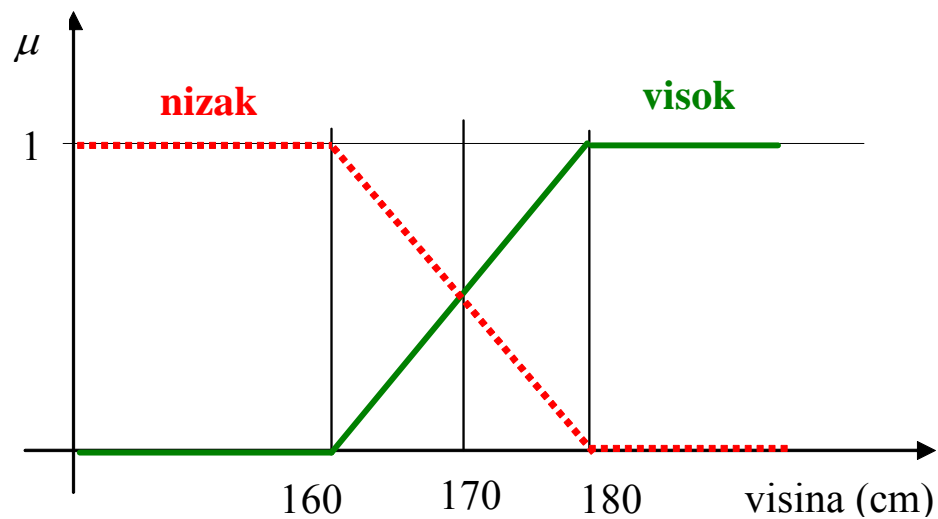

Neizrazita logika

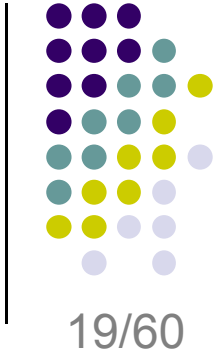
- Primjer klasičnog i neizrazitog skupa visokih ljudi

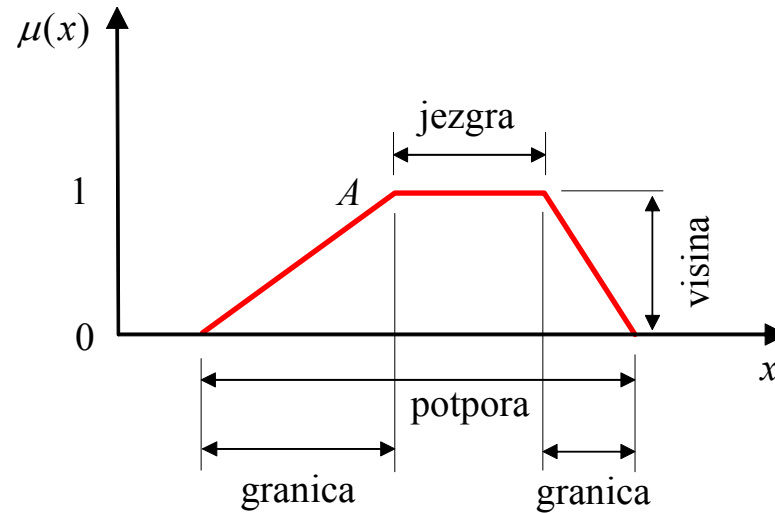
- Istovremena pripadnost većem broju skupova

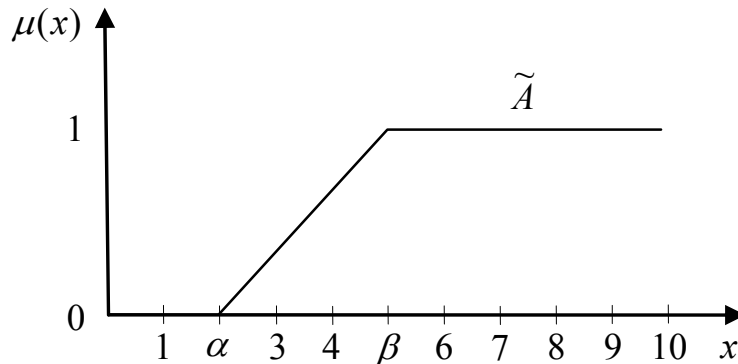
Neizrazita logika

- Parametri neizrazitog skupa:

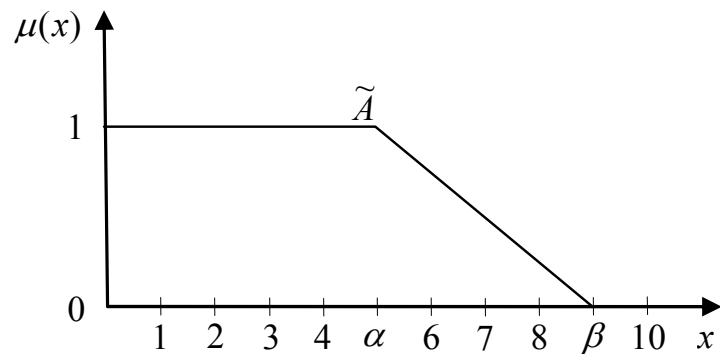
- Primjeri neizrazitih skupova (funkcija pripadnosti)

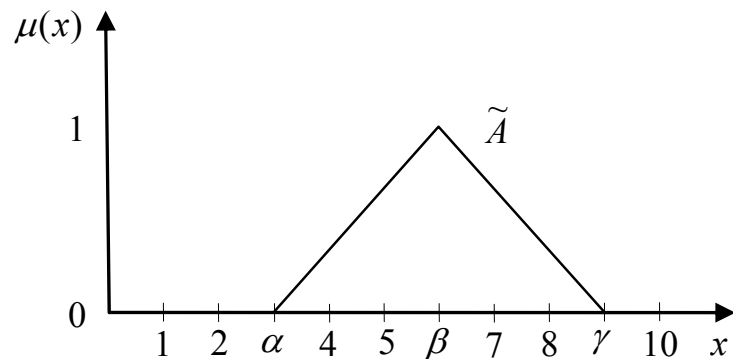
$$\Gamma(x; \alpha, \beta) = \begin{cases} 0 & x < \alpha, \\ (x - \alpha) / (\beta - \alpha) & \alpha \leq x \leq \beta, \\ 1 & x > \beta. \end{cases}$$

Neizrazita logika

- Primjeri neizrazitih skupova (funkcija pripadnosti)

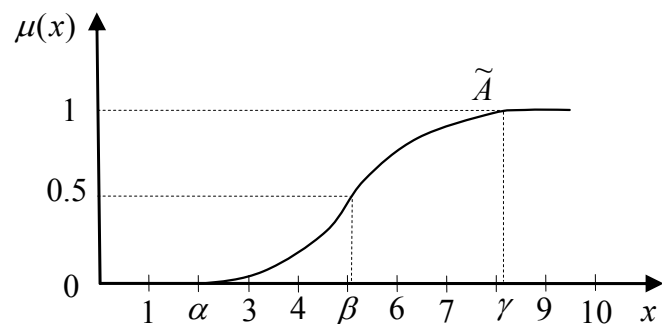
$$L(x; \alpha, \beta) = \begin{cases} 1 & x < \alpha, \\ (\beta - x)/(\beta - \alpha) & \alpha \leq x \leq \beta, \\ 0 & x > \beta. \end{cases}$$

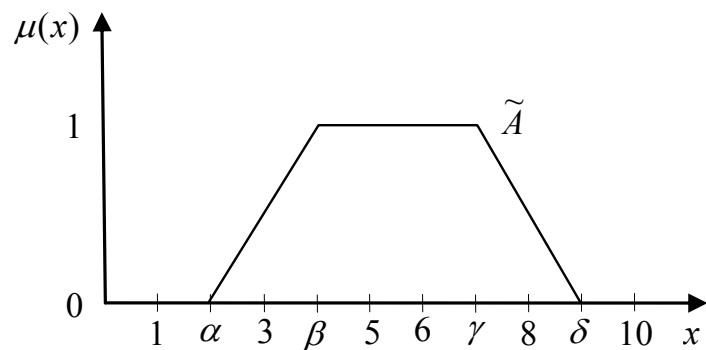
$$\Lambda(x; \alpha, \beta, \gamma) = \begin{cases} 0 & x < \alpha, \\ (x - \alpha)/(\beta - \alpha) & \alpha \leq x \leq \beta, \\ (\beta - x)/(\beta - \alpha) & \beta \leq x \leq \gamma, \\ 0 & x > \gamma. \end{cases}$$

Neizrazita logika

- Primjeri neizrazitih skupova (funkcija pripadnosti)

$$S(x; \alpha, \beta, \gamma) = \begin{cases} 0 & x \leq \alpha, \\ 2((x - \alpha)/(\gamma - \alpha))^2 & \alpha < x \leq \beta, \\ 1 - 2((x - \gamma)/(\gamma - \alpha))^2 & \beta < x \leq \gamma, \\ 1 & x > \gamma. \end{cases}$$

$$\Pi(x; \alpha, \beta, \gamma, \delta) = \begin{cases} 0 & x < \alpha, \\ (x - \alpha)/(\beta - \alpha) & \alpha \leq x < \beta, \\ 1 & \beta \leq x < \gamma, \\ (\delta - x)/(\delta - \gamma) & \gamma \leq x \leq \delta, \\ 0 & x > \delta. \end{cases}$$

Neizrazita logika

- Operacije nad neizrazitim skupovima:

a) Unija:

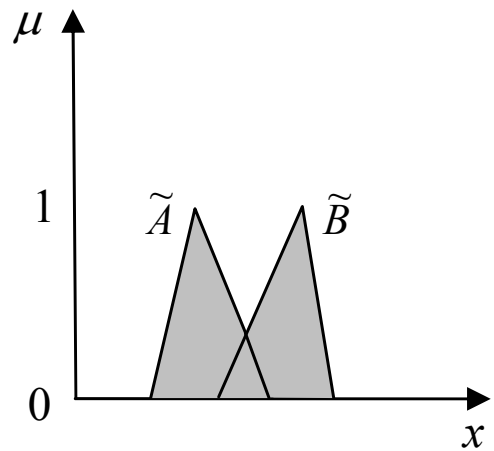
$$\mu_{\tilde{A} \cup \tilde{B}}(x) = \mu_{\tilde{A}}(x) \vee \mu_{\tilde{B}}(x) = \max(\mu_{\tilde{A}}(x), \mu_{\tilde{B}}(x))$$

b) Presjek:

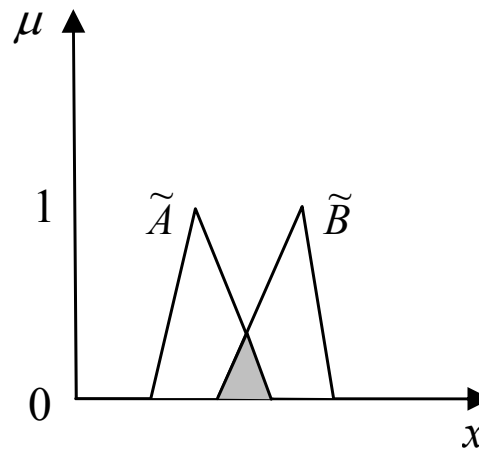
$$\mu_{\tilde{A} \cap \tilde{B}}(x) = \mu_{\tilde{A}}(x) \wedge \mu_{\tilde{B}}(x) = \min(\mu_{\tilde{A}}(x), \mu_{\tilde{B}}(x))$$

c) Komplement

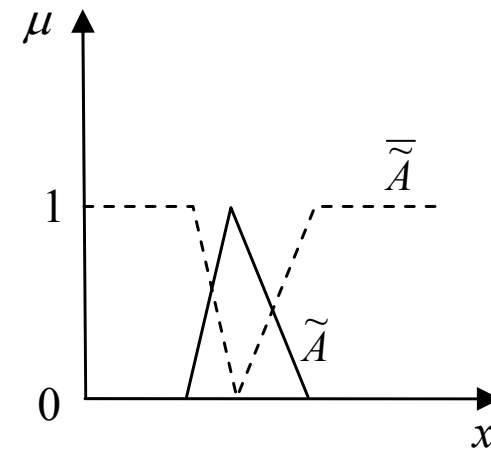
$$\mu_{\tilde{\tilde{A}}}(x) = 1 - \mu_{\tilde{A}}(x)$$

(a)

(b)

(c)

Neizrazita logika

- Primjer operacija nad neizrazitim skupovima:

$$\tilde{A} = \left\{ \frac{1}{3} + \frac{0.7}{4} + \frac{0.4}{5} + \frac{0.2}{6} \right\} \quad \text{i} \quad \tilde{B} = \left\{ \frac{0.6}{3} + \frac{0.8}{4} + \frac{0.3}{5} + \frac{0.5}{6} \right\}$$

Komplement: $\overline{\tilde{A}} = \left\{ \frac{1}{1} + \frac{0}{3} + \frac{0.3}{4} + \frac{0.6}{5} + \frac{0.8}{6} \right\}$ $\overline{\tilde{B}} = \left\{ \frac{1}{1} + \frac{0.4}{3} + \frac{0.2}{4} + \frac{0.7}{5} + \frac{0.5}{6} \right\}$

Unija i presjek: $\tilde{A} \cup \tilde{B} = \left\{ \frac{1}{3} + \frac{0.8}{4} + \frac{0.4}{5} + \frac{0.5}{6} \right\}$ $\tilde{A} \cap \tilde{B} = \left\{ \frac{0.6}{3} + \frac{0.7}{4} + \frac{0.3}{5} + \frac{0.2}{6} \right\}$

Razlika: $\tilde{B} \setminus \tilde{A} = \tilde{B} \cap \overline{\tilde{A}} = \left\{ \frac{0}{3} + \frac{0.3}{4} + \frac{0.3}{5} + \frac{0.5}{6} \right\}$

De Morganovi zakoni: $\overline{\tilde{A} \cup \tilde{B}} = \overline{\tilde{A}} \cap \overline{\tilde{B}} = \left\{ \frac{1}{1} + \frac{0}{3} + \frac{0.2}{4} + \frac{0.6}{5} + \frac{0.5}{6} \right\}$ $\overline{\tilde{A} \cap \tilde{B}} = \overline{\tilde{A}} \cup \overline{\tilde{B}} = \left\{ \frac{1}{1} + \frac{0.4}{3} + \frac{0.3}{4} + \frac{0.7}{5} + \frac{0.8}{6} \right\}$

Zakon isključenja trećeg: $\overline{\tilde{A}} \cup \tilde{A} = \left\{ \frac{1}{1} + \frac{1}{3} + \frac{0.7}{4} + \frac{0.6}{5} + \frac{0.8}{6} \right\}$ $\overline{\tilde{B}} \cap \tilde{B} = \left\{ \frac{0.4}{3} + \frac{0.2}{4} + \frac{0.3}{5} + \frac{0.5}{6} \right\}$

Neizrazita logika

Neizraziti operatori

- Kao operatori neizrazitih skupova najčešće se koriste trokutaste norme.
- Kod neizrazitih skupova trokutaste norme se koriste za modeliranje operatora koji predstavljaju uniju i presjek.
- **T-norma** za modeliranje operacije presjeka:

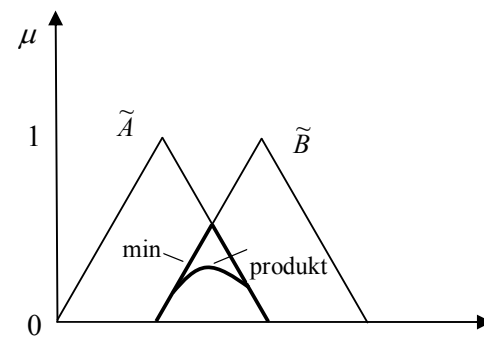
$$T : [0,1] \times [0,1] \rightarrow [0,1]$$

$$T(\tilde{A}, \tilde{B}) = \tilde{A} \otimes \tilde{B} = \min(\mu_{\tilde{A}}(x), \mu_{\tilde{B}}(x))$$

- U procesu sinteze neizrazitih regulatora najviše se koriste:

Min i produkt
T-norme:

1. $\min(\mu_{\tilde{A}}, \mu_{\tilde{B}})$,
2. $\mu_{\tilde{A}} * \mu_{\tilde{B}}$.

Neizrazita logika

Neizraziti operatori

- Preslikavanje:

$$S : [0,1] \times [0,1] \rightarrow [0,1]$$

predstavlja *S*-normu, ili *T*-konormu, ako i samo ako je ono simetrično, asocijativno, monotono i $T(\alpha,1)=\alpha$ za svaki $\alpha \in [0,1]$.

- Primjeri najviše korištenih *S*-normi:

1. $\max(a,b)$,
2. $(a + b - a * b)$.

- *max* operator je najmanji od svih mogućih *S*-norma operatora:

$$S(a,b) \geq \max(a,b)$$

Neizrazita logika

Neizrazite relacije

- Općenito, relacija definira skup uređenih parova, tj. skup svih uređenih parova realnih brojeva x i y takvih da je $x \geq y$.
- Relacije predstavljaju preslikavanja skupova i veoma su korisne u prikazu logičkih veza.
- *Neka su X i Y dva neprazna skupa. Neizrazita relacija $\tilde{R}$ je neizraziti podskup od $X \times Y$, odnosno:*

$$\tilde{R} = F(X \times Y)$$

ili

$$\tilde{R} = \{((x, y), \mu_{\tilde{R}}(x, y)) \mid (x, y) \in X \times Y\}$$

- Ako je $X=Y$, tada se za $\tilde{R}$ kaže da je neizrazita binarna relacija u X -u.

Neizrazita logika

Operacije nad neizrazitim relacijama

27/60

- *Unija:* $\mu_{\tilde{R} \cup \tilde{S}}(x, y) = \max(\mu_{\tilde{R}}(x, y), \mu_{\tilde{S}}(x, y))$
- *Presjek:* $\mu_{\tilde{R} \cap \tilde{S}}(x, y) = \min(\mu_{\tilde{R}}(x, y), \mu_{\tilde{S}}(x, y))$
- *Komplement:* $\mu_{\tilde{R}^c}(x, y) = 1 - \mu_{\tilde{R}}(x, y)$
- *Zadržavanje:* $\tilde{R} \subset \tilde{S} \Rightarrow \mu_{\tilde{R}}(x, y) \leq \mu_{\tilde{S}}(x, y)$

12.2. Približno zaključivanje

- Približno zaključivanje je najpoznatiji oblik neizrazite logike i obuhvaća različita pravila zaključivanja čije premise sadrže neizrazite propozicije.
- Približno zaključivanje se razlikuje od zaključivanja u klasičnoj logici.
- Ono se obavlja sa neizrazitim skupovima koji predstavljaju značenje izvjesnog skupa neizrazitih propozicija.
- Npr. ako su zadane funkcije pripadnosti $\mu_{\tilde{A}}$ i $\mu_{\tilde{B}}$ koje predstavljaju značenje *neizrazite propozicije*:

" x je $\tilde{A}$ "

- i značenje neizrazitog pravila

"*AKO* x je $\tilde{A}$ *ONDA* y je $\tilde{B}$ "

Približno zaključivanje

- Sada se može izračunati funkcija pripadnosti koja predstavlja značenje *zaključka*:

" y je $\tilde{B}$ "

- Znači zaključak u približnom zaključivanju zavisi od značenja koje je pridruženo neizrazitim propozicijama.
- Općenito zaključivanje je postupak izvođenja novog znanja iz već postojećeg.
- **Pravila tipa "AKO-ONDA" su najvažniji oblik predstavljanja znanja.**
- Približnim zaključivanjem se predstavlja znanje izraženo prirodnim jezikom.

Približno zaključivanje

- Ako su zadane procesne varijable stanja e i $\dot{e}$ i izlazna upravljačka varijabla u , tada je neizrazito pravilo:

AKO e je NV I $\dot{e}$ je PV ONDA u je NM

- Simbolički izraz slijedeće kauzalne veze u prirodnoj jezičnoj formi glasi:

- *ako* je u slučaju da je trenutna vrijednost e negativno velika i trenutna vrijednost $\dot{e}$ pozitivno velika *onda* ovo uzrokuje malo smanjenje prethodne vrijednosti upravljačkog izlaza u ,

IIi

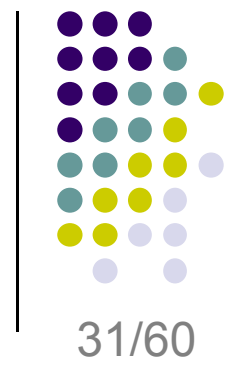
- *ako* je u slučaju da trenutna pogreške ima svojstvo negativno velike vrijednosti i trenutno posljednja promjena pogreške ima svojstvo pozitivno velike vrijednosti *onda* ovo uzrokuje inkrementalnu promjenu upravljačkog izlaza tako da ima svojstvo negativno male vrijednosti.

Približno zaključivanje

Grafički postupci zaključivanja

- Grafički postupci zaključivanja:
  - Mamdani max-min,
  - Takagi-Sugeno-Kang, - razradit će se kasnije.
  - Larsenov max-produkt,
  - Tsukamoto postupak.

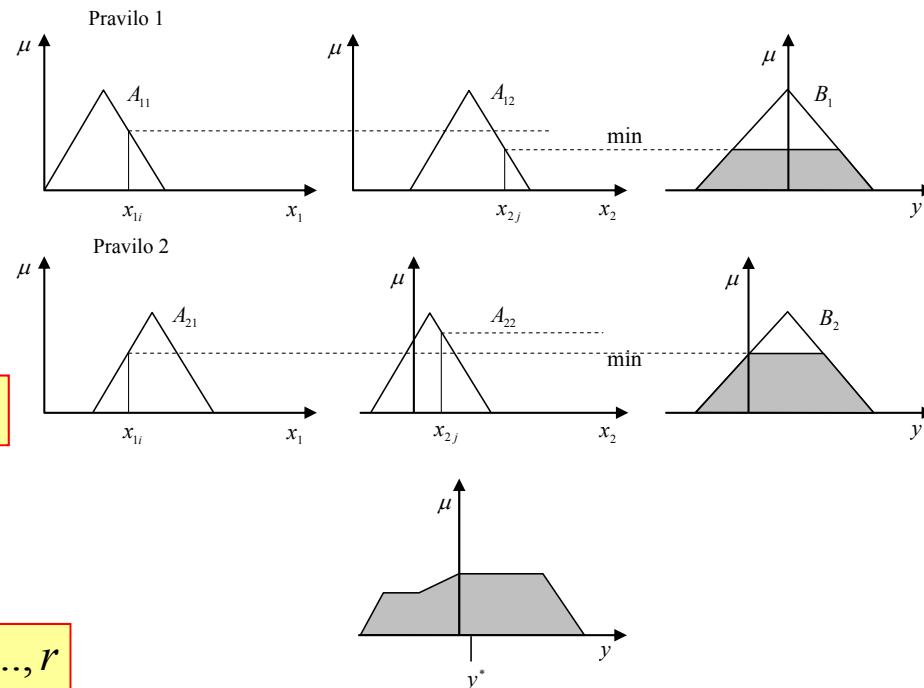
Mamdani zaključivanje:

- Skup pravila:

AKO x_1 je $\tilde{A}_1^k$ *I* x_2 je $\tilde{A}_2^k$ *ONDA* y^k je $\tilde{B}^k$, $k = 1, \dots, r$

- Izlaz neizrazitog sistema:

$$\mu_{\tilde{B}^k} = \max_k \{ \min [\mu_{\tilde{A}_1^k}(x_{1i}), \mu_{\tilde{A}_2^k}(x_{2j})] \}, \quad k = 1, \dots, r$$

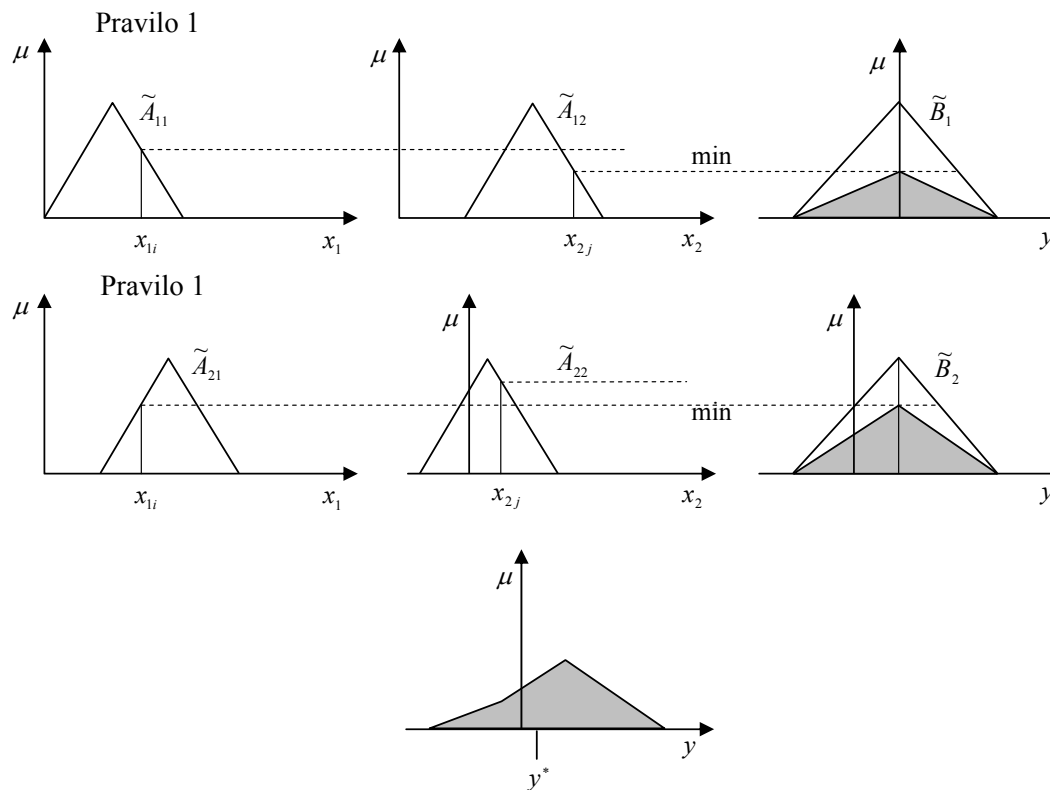

Približno zaključivanje

Grafički postupci zaključivanja

- Larsenov postupak
- Ukupni izlaz za r pravila:

$$\mu_{\tilde{B}^k} = \max_k [\mu_{\tilde{A}_1^k}(x_{1i}) \cdot \mu_{\tilde{A}_2^k}(x_{2j})], \quad k = 1, \dots, r$$

Približno zaključivanje

Grafički postupci zaključivanja

- **Tsukamotoov postupak**
- Izlaz mehanizma zaključivanja za svako pojedinačno pravilo je realna vrijednost. Ukupan izlaz y je predstavljen težinskim usrednjavanjem pojedinačnih izlaza y_i , $i=1, \dots, r$:

$$y = \frac{\alpha_1 y_1 + \alpha_2 y_2 + \dots + \alpha_i y_i}{y_1 + y_2 + \dots + y_i}, \quad i = 1, \dots, r$$

gdje je

$$\alpha_k = \min[\mu_{A_1}^k(x_{1i}), \mu_{A_2}^k(x_{2j})], \quad k = 1, \dots, r$$

Približno zaključivanje

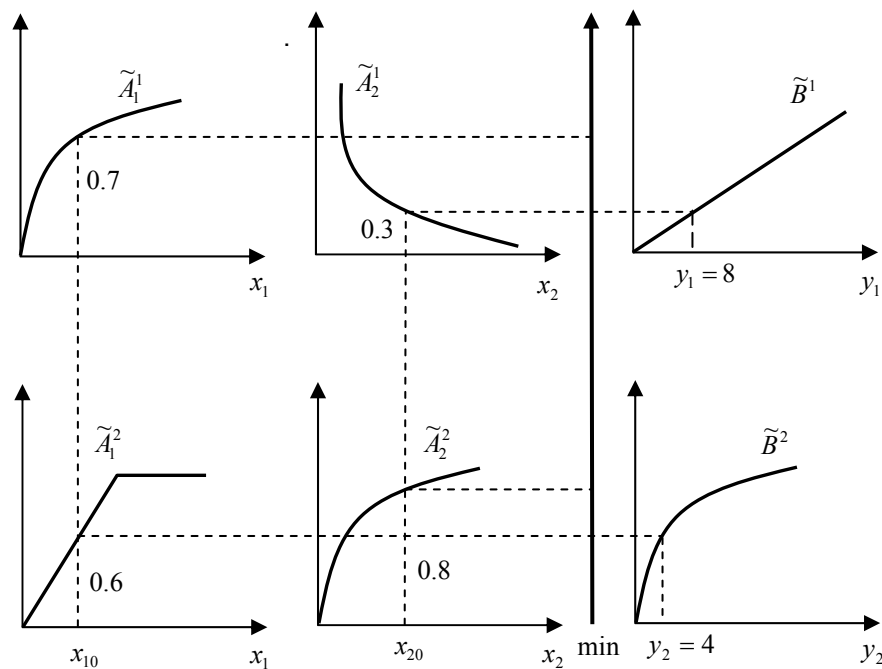
Grafički postupci zaključivanja

- Tsukamotoov postupak – primjer

$$r^{(1)} : AKO x_1 \text{ je } \tilde{A}_1^1 \text{ I } x_2 \text{ je } \tilde{A}_2^1 \text{ ONDA } y_1 \text{ je } \tilde{B}^1$$

$$r^{(2)} : AKO x \text{ je } \tilde{A}_1^2 \text{ I } y \text{ je } \tilde{A}_2^2 \text{ ONDA } y_2 \text{ je } \tilde{B}^2$$

- Zadano je: $\tilde{A}_1^1(x_{10}) = 0.7$, $\tilde{A}_2^1(x_{20}) = 0.3$, $\tilde{A}_1^2(x_{10}) = 0.6$, $\tilde{A}_2^2(x_{20}) = 0.8$

12.3. Neizraziti regulatori

- **Klasična teorija upravljanja** temelji se na opisu sistema pomoću diferencijalnih jednačbi ili prijenosnih funkcija.
- **Moderna teorija upravljanja** daje matrične diferencijalne jednačbe temeljene na postupcima prostora stanja.
- Obje navedene grupe upravljanja zahtijevaju poznavanje matematičkog modela sistema upravljanja.
- U mnogim slučajevima je jako teško načiniti matematički model sistema zbog njegove složenosti (vremenska promjenjivost i nelinearnost), odnosno upravljački proces je previše složen da bi se analizirao uobičajnim kvantitativnim metodama.
- Nasuprot tome, **neizraziti regulatori ne zahtijevaju poznavanje matematičkog modela sistema**, odnosno postupak sinteze modela primjenom neizrazite logike spada u grupu tehnika slobodnog modela.

Neizraziti regulatori

- Pri sintezi neizrazitog regulatora projektant treba jezički opisati pravila (engl. rules) kako se izlazna veličina mijenja u odnosu na ulazne.
- Neizrazita pravila su uvjetni iskazi u kojima uzročni dio predstavlja uvjet u domeni njegove primjene, a posljedični dio upravljačko djelovanje na sistem koji se upravlja.
- Do ovih pravila može se doći na temelju čovjekovog iskustva - promatranjem rada iskusnog operatera pri vođenju složenog dinamičkog procesa.
- Zbog višestrukih neizrazitih pravila neizraziti regulatori su pogodni za složene nelinearne sisteme.
- Neizraziti regulatori mogu uz stvarnu regulacijsku veličinu (dodatno i bez problema) uključiti i druge slobodne procesne veličine u zakon regulacije.

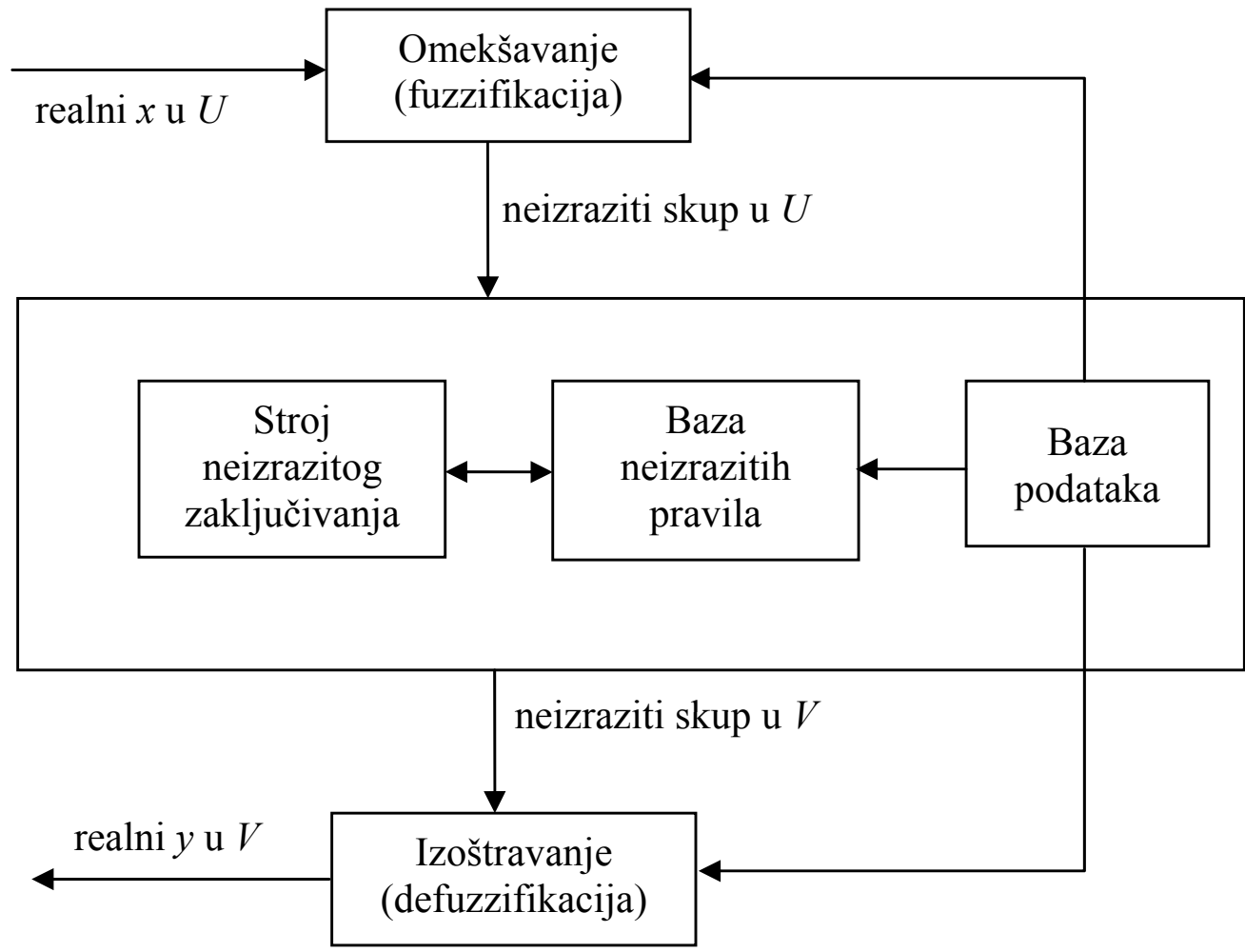
Neizraziti regulatori

- Važno svojstvo ovog tipa regulatora je **nelinearnost rada, odnosno, nelinearnost karakteristika**.
- Uzroci nelinearnosti leže u osobinama funkcija pripadnosti i pravilima regulacije te u odabranim postupcima odlučivanja i izoštravanju.
- Na ovaj način je omogućeno paralelno i distribuirano upravljanje korištenjem višestrukih neizrazitih pravila, a što je posebno prikladno za složene nelinearne sisteme.
- **Također važna karakteristika neizrazitih regulatora je odsustvo vremenske dinamike u njegovom ponašanju.**

Neizraziti regulatori

Blok shema neizrazitog regulatora:

Neizraziti regulatori

Koraci u sintezi neizrazitog regulatora:

- Određivanje varijabli stanja (ulazi) i upravljačkih varijabli (izlazi).
- Izbor postupka zaključivanja.
- Izbor odgovarajućih skalirajućih koeficijenata za ulazne i izlazne varijable zbog normalizacije varijabli u $[0,1]$ ili $[-1,1]$ interval (normalizacija, odnosno denormalizacija).
- Podjela prostora ulaznih i izlaznih varijabli u određeni broj neizrazitih podskupova, pridružujući svakom jezičnu oznaku (podskupovi uključuju sve elemente skupa).
- Pridruživanje ili određivanje funkcija pripadnosti za svaki neizraziti podskup (definiranje oblika funkcija pripadnosti neizrazitih skupova), odnosno postupak omekšavanja.

Neizraziti regulatori

Koraci u sintezi neizrazitog regulatora:

- Uspostavljanje neizrazitih veza između ulaza neizrazitih podskupova, s jedne strane i izlaza neizrazitih podskupova, s druge strane, formirajući na taj način bazu pravila (kreiranje baze pravila).
- Upotreba približnog zaključivanja za određivanje izlaza iz svakog pravila.
- Agregacija neizrazitih izlaza preporučenih od svakog pravila.
- Primjena izoštravanja radi dobivanja izrazitog izlaza (realna vrijednost).
- Testiranje i ugađanje.

Neizraziti regulatori

Sinteza neizrazitog regulatora za upravljanje servomotorom

41/60

- U ovom primjeru će se prikazati koraci sinteze neizrazitog regulatora.
- Važna karakteristika servomotora jest iskazivanje nelinearnih svojstava.
- S tim u vezi se neizrazita logika nameće kao jedno od rješenja problema upravljanja servomotorom.
- Zadatak upravljanja je okretanje osovine motora na zadanoj vrijednosti bez nestabilnosti.
- Budući da je dinamika servo motora brza, prijelazni proces se završava za nekoliko desetaka milisekundi, za njegovo upravljanje koristit će se neizraziti regulator Sugeno tipa.

Neizraziti regulatori

Proces sinteze neizrazitog regulatora:

- **Izbor ulaznih i izlaznih varijabli:**

- Ulazi:

pogreška (e), odstupanje stvarne od referentne vrijednosti,

promjena pogreške (de), odstupanje stvarne od referentne vrijednosti.

- Upravljačka varijabla, odnosno izlaz neizrazitog regulatora je:

napon (v) primijenjen na proces.

- **Izbor postupka zaključivanja:**

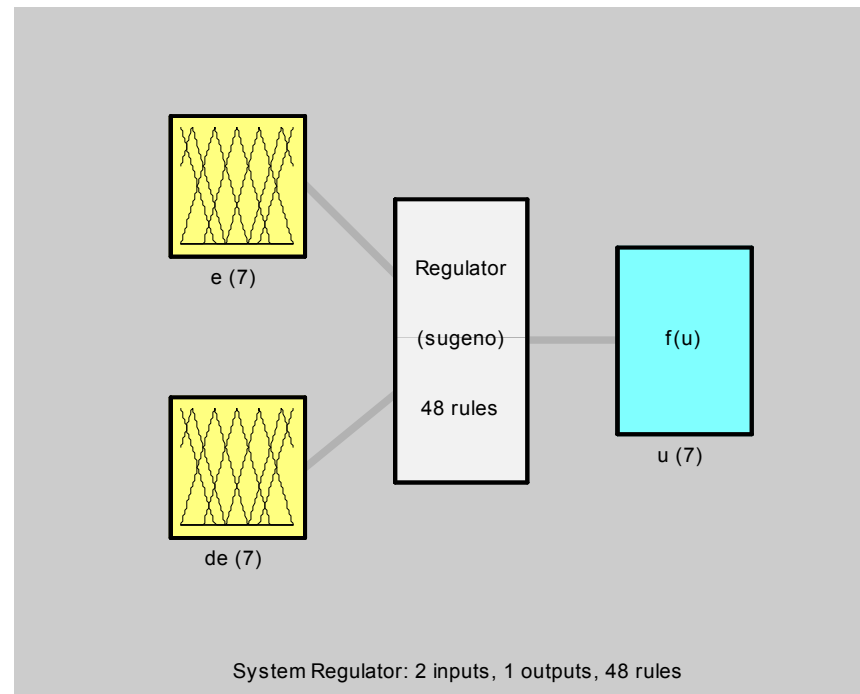
Odabran je Sugeno postupak odlučivanja.

Neizraziti regulatori

Proces sinteze neizrazitog regulatora:

- **Prikaz Sugeno tipa regulatora**

- **Normiranje i denormiranje:**

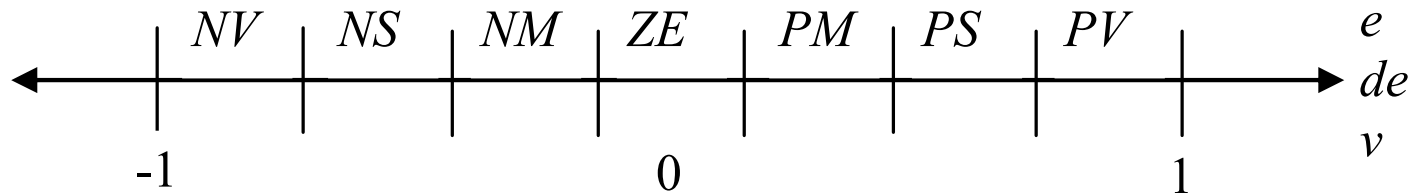
Sve ulazne varijable su normirane na interval $[-1,1]$.

Izlazna varijabla također poprima vrijednosti iz navedenog intervala (nema postupka izoštravanja).

Neizraziti regulatori

Proces sinteze neizrazitog regulatora:

- **Podjela ulaznog i izlaznog prostora varijabli**
- Ulazno i izlazno područje će se podijeliti na sedam područja. Svako područje je povezano sa jednim jezičnim izrazom. Maksimalan broj mogućih pravila je 49.
- Jezične oznake neizrazitog skupa su: *NV* – negativno veliko, *NS* – negativno srednje, *NM* – negativno malo, *ZE* – nula, *PV* – pozitivno veliko, *PS* – pozitivno srednje, *PM* – pozitivno malo.

Neizraziti regulatori

Proces sinteze neizrazitog regulatora:

- **Definiranje oblika funkcija pripadnosti neizrazitih skupova**
- Ulazne i izlazne varijable su normirane na interval $[-1, 1]$, koji je podijeljen u sedam potpodručja.
- Sada je potrebno definirati osnovne jezične vrijednosti, odnosno osnovne neizrazite skupove (i dodijeliti im odgovarajuće oblike funkcija pripadnosti).
- Za ulazne varijable se koriste trokutasti oblici funkcija pripadnosti, a za izlaznu varijablu singleton.

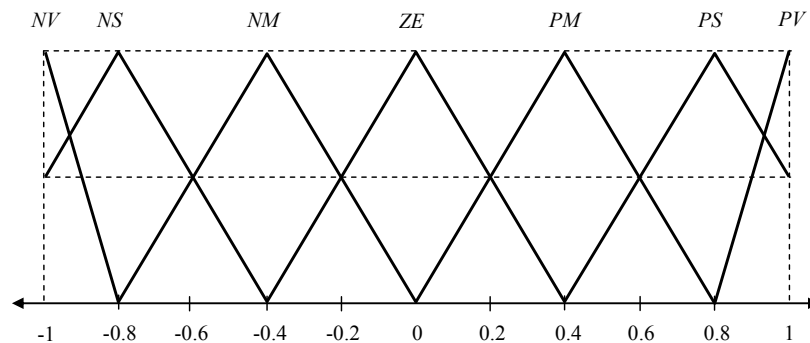

Neizraziti regulatori

Proces sinteze neizrazitog regulatora:

- Definicija osnovnih neizrazitih skupova

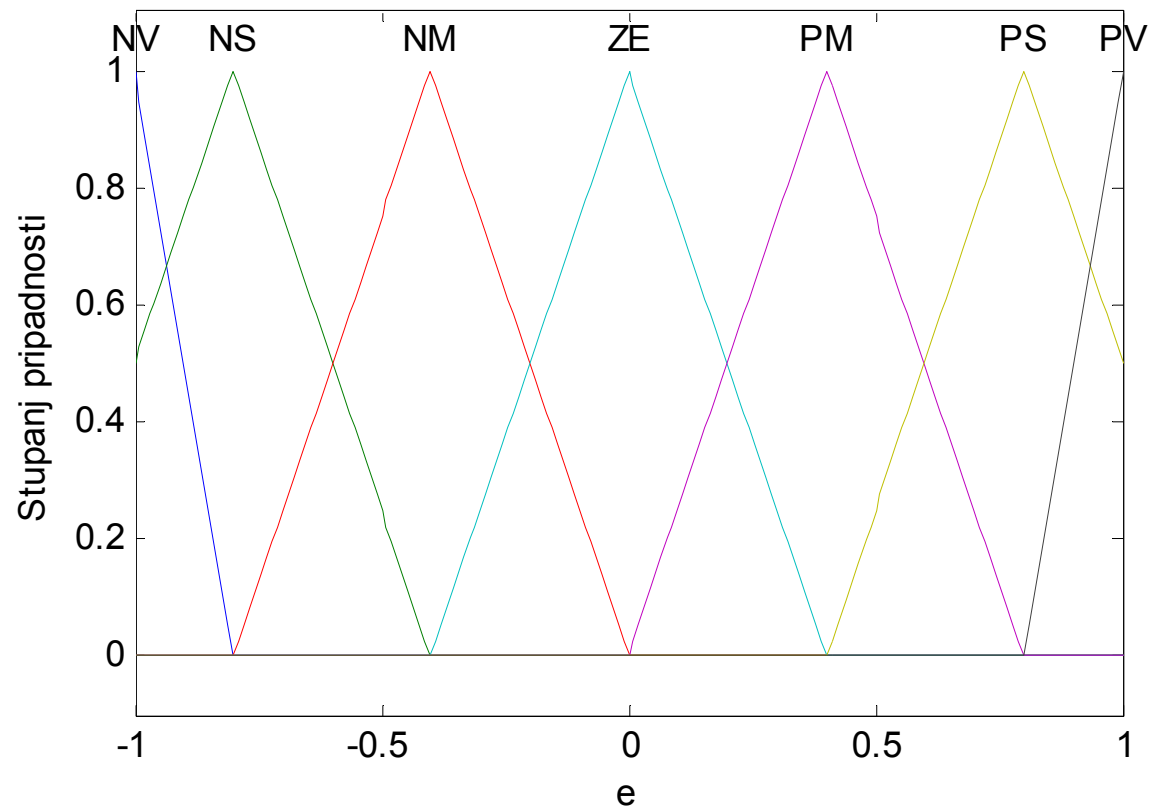
Razina	<i>NV</i>	<i>NS</i>	<i>NM</i>	<i>ZE</i>	<i>PM</i>	<i>PS</i>	<i>PV</i>
-1	1	0.5	0	0	0	0	0
-0.8	0	1	0	0	0	0	0
-0.6	0	0.5	0.5	0	0	0	0
-0.4	0	0	1	0	0	0	0
-0.2	0	0	0.5	0.5	0	0	0
0	0	0	0	1	0	0	0
0.2	0	0	0	0.5	0.5	0	0
0.4	0	0	0	0	1	0	0
0.6	0	0	0	0	0.5	0.5	0
0.8	0	0	0	0	0	1	0
1	0	0	0	0	0	0.5	1

Neizraziti regulatori

Proces sinteze neizrazitog regulatora:

- **Omekšavanje (fuzzyfikacija) ulaznih varijabli**
- Ulazne varijable pogreška i promjena pogreške imaju iste neizrazite skupove, odnosno funkcije pripadnosti.

Neizraziti regulatori

Proces sinteze neizrazitog regulatora:

- **Definiranje neizrazitih pravila**
- Baza pravila:
  - AKO *e* je PV i *de* je bilo kakav ONDA *v* je PV,
  - AKO *e* je PV i *de* je NV, NS, ili NM ONDA *v* je PM,
  - AKO *e* je ZE i *de* je ZE, PM, ili PS ONDA *v* je ZE,
  - AKO *e* je PM i *de* je NM, ZE, ili PM ONDA *v* je ZE,
  - AKO *e* je NM i *de* je NM, ZE, PM, ili PS ONDA *v* je NM,
  - AKO *e* je NM ili ZE i *de* je PV ONDA *v* je PM,

Tablica
neizrazitih
pravila:

<i>e/de</i>	NV	NS	NM	ZE	PM	PS	PV
NV	NV	NV	NV	NV	NV	NV	NV
NS	NS	NS	NS	NV	NV	NV	NV
NM	NS	NS	NM	NM	NM	NM	PM
ZE	NM	NM	NM	ZE	ZE	ZE	PM
PM	NM	NM	ZE	ZE	ZE	PS	PS
PS	PV	PM	PM	PS	PS	PS	PS
PV	PV	PV	PV	PV	PV	PV	PV

Neizraziti regulatori

Proces sinteze neizrazitog regulatora:

- **Upotreba približnog zaključivanja za određivanje izlaza iz svakog pravila i agregacija neizrazitih izlaza preporučenih od svakog pravila**
- Zaključivanje koristi bazu neizrazitih pravila i kompozicijsko pravilo zaključivanja.
- Sugeno tip zaključivanja je opisan izrazom:

$$\begin{aligned}
 r^{(1)} &: AKO (x_1 \text{ is } \tilde{A}_1^1) I \dots I (x_n \text{ is } \tilde{A}_n^1) ONDA u_1 = f_1(x_1, x_2, \dots, x_n) \\
 &\vdots \\
 r^{(m)} &: AKO (x_1 \text{ is } \tilde{A}_1^m) I \dots I (x_n \text{ is } \tilde{A}_n^m) ONDA u_m = f_m(x_1, x_2, \dots, x_n)
 \end{aligned}$$

dok se izlaz regulatora računa kao težinsku normiranu sumu svih parova, u skladu sa izrazom:

$$u = \frac{\sum_{i=1}^m \mu_{u_i} \cdot u_i^*}{\sum_{i=1}^m \mu_{u_i}}$$

Neizraziti regulatori

Proces sinteze neizrazitog regulatora:

- **Postupak izoštravanja**
- Kod Sugeno tipa neizrazitog regulatora izlazne vrijednosti se dobivaju u izrazitom obliku, te nije potreban postupak izoštravanja.
- Kod Mamdanija se ovaj postupak provodi, odnosno neizrazite vrijednosti izlaznih varijabli se preslikavaju u izrazite vrijednosti korištenjem nekog od postupaka izoštravanja.
- **Testiranje i ugađanje**
- Provjeravanje performansi neizrazitog sistema i podešavanje pravila prema potrebi.
- Pravila odlučivanja formiraju diskretne razine upravljanja za pojedine kombinacije ulaznih varijabli.

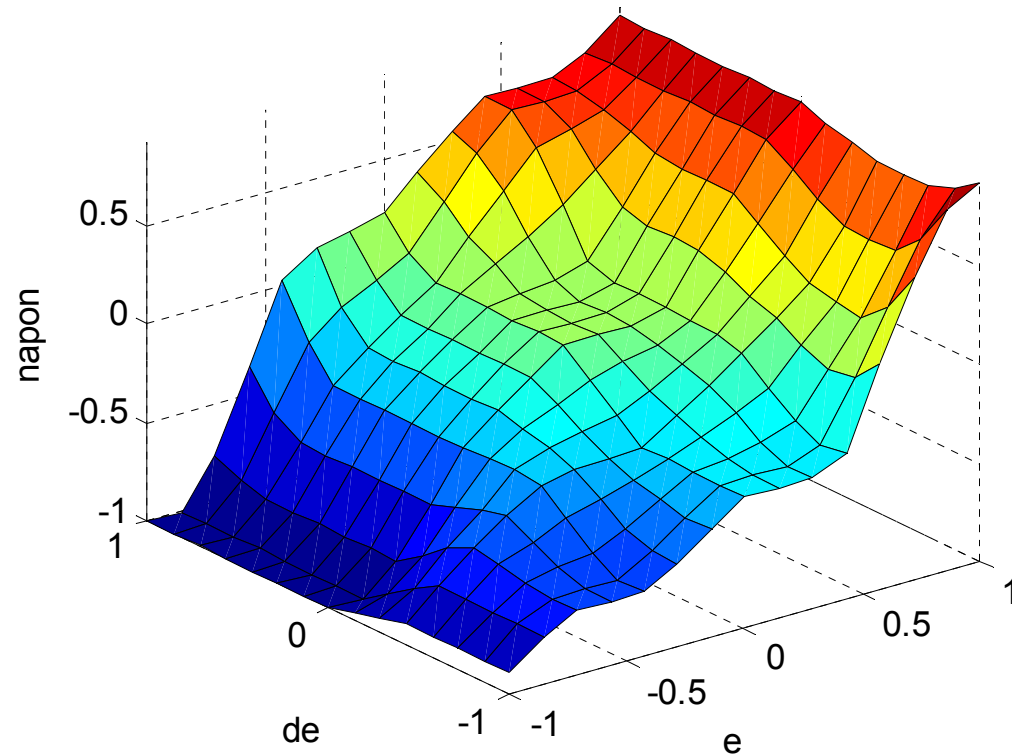
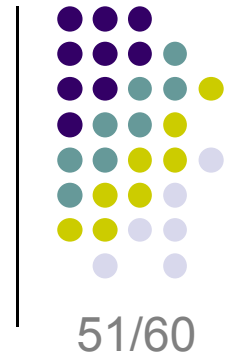

50/60

Neizraziti regulatori

Proces sinteze neizrazitog regulatora:

- Znanje eksperta ili poznavanje fizikalnosti procesa mogu pomoći prilikom definiranja ovih pravila.
- Kombinirani proces omekšavanja, odlučivanja i izoštravanja djeluju tako da interpoliraju ove razine upravljanja tako da daju glatki prijelaz nelinearnog zakona upravljanja u prostoru definicije ulaznih varijabli (kvadrat $K = [-1,1] \times [-1,1]$).

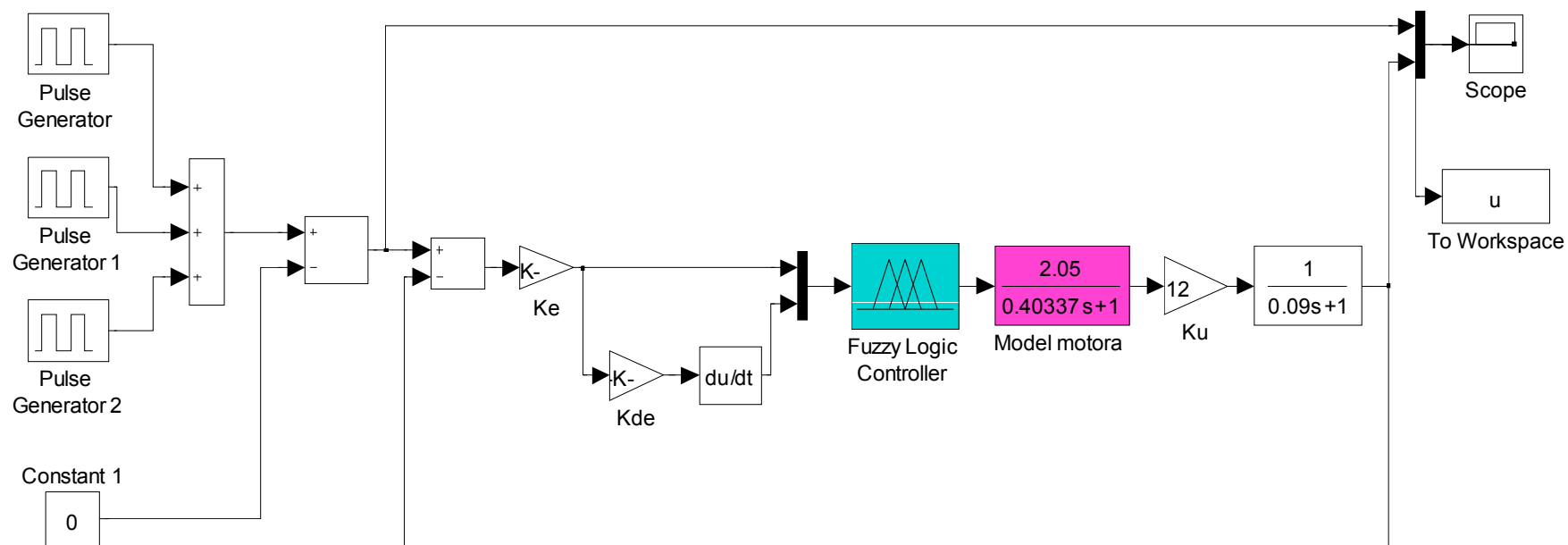

Upravljačka površina Sugenovog regulatora

Neizraziti regulatori

Simulacijski rezultati

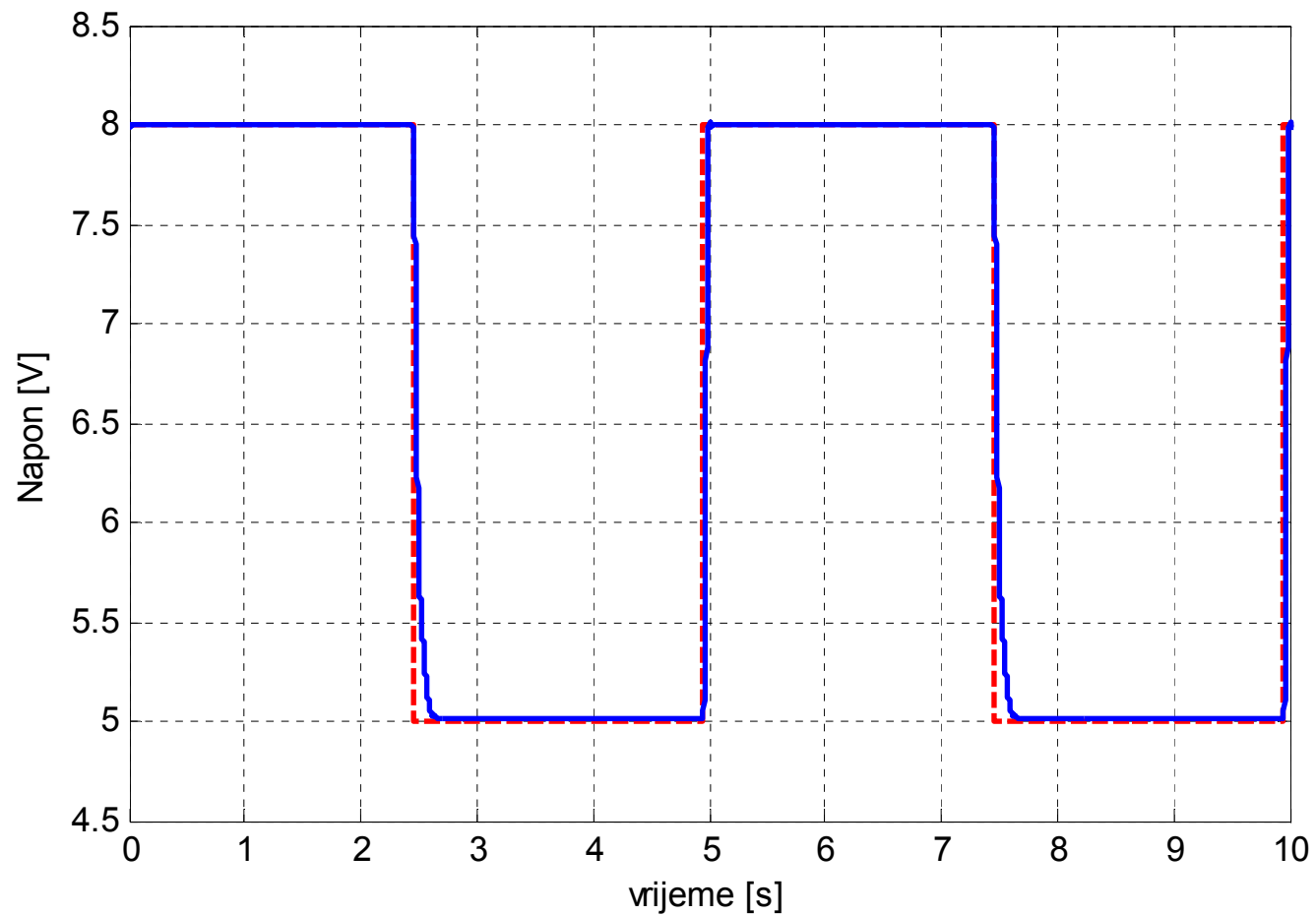
Simulacijska shema sa identificiranim modelom motora.

Neizraziti regulatori

Simulacijski rezultati

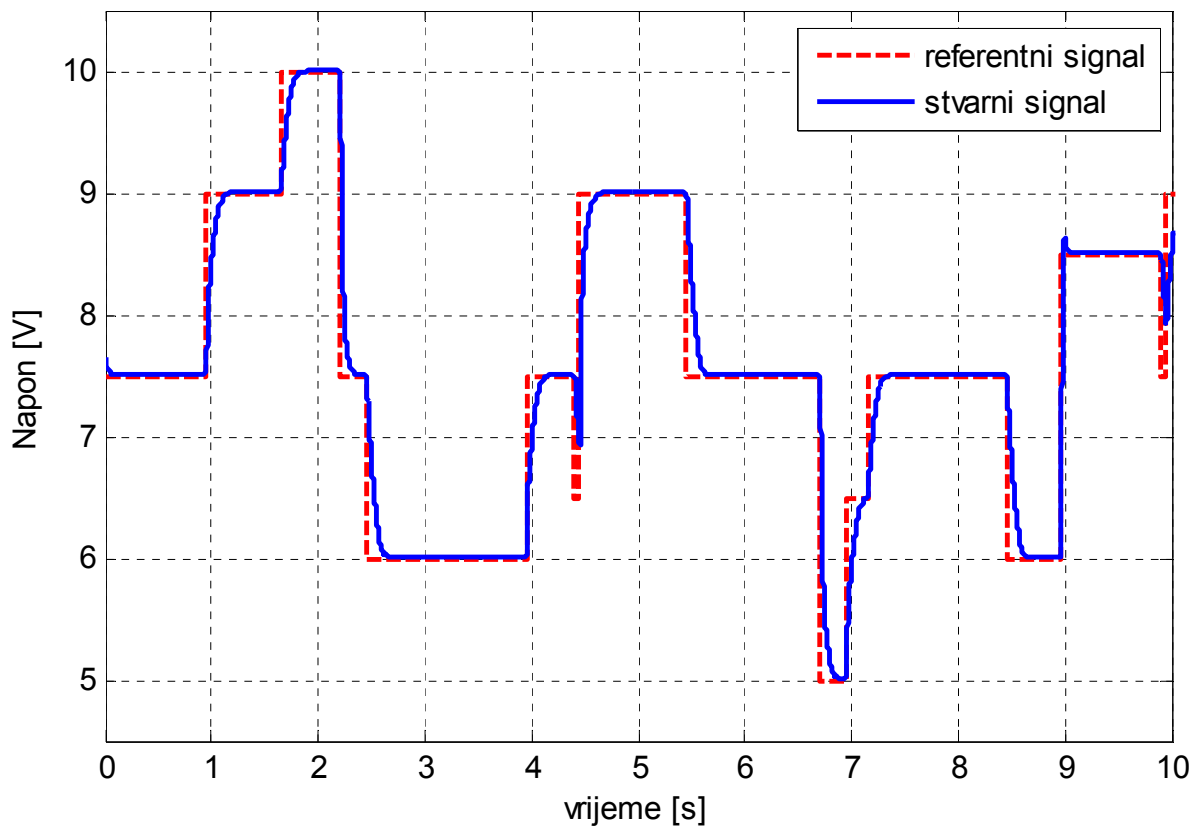
Odziv modela na niz četvrtki

Neizraziti regulatori

Simulacijski rezultati

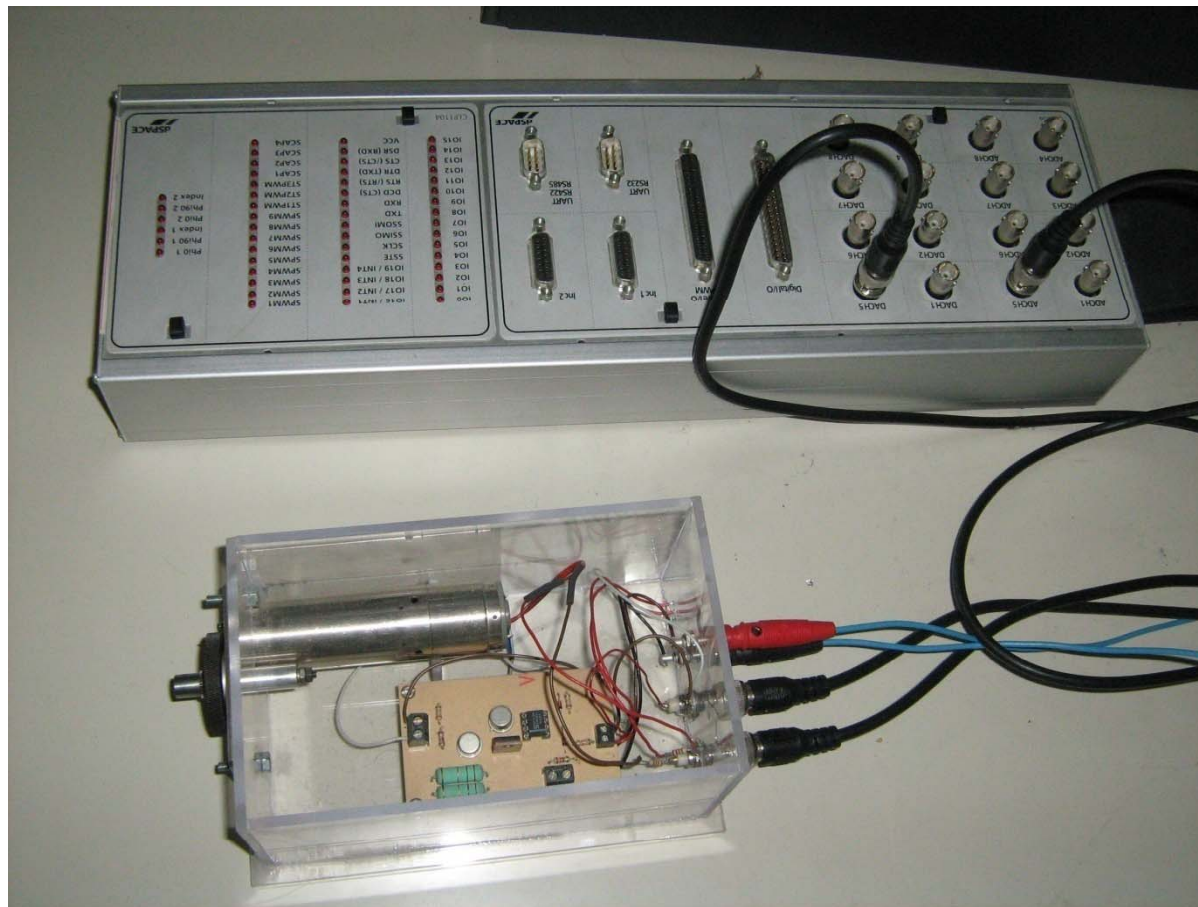
Odziv modela na signal bijelog šuma sa ograničenim opsegom

Neizraziti regulatori

Eksperimentalni rezultati

Maketa sa fizičkim modelom motora

Neizraziti regulatori

Eksperimentalni rezultati

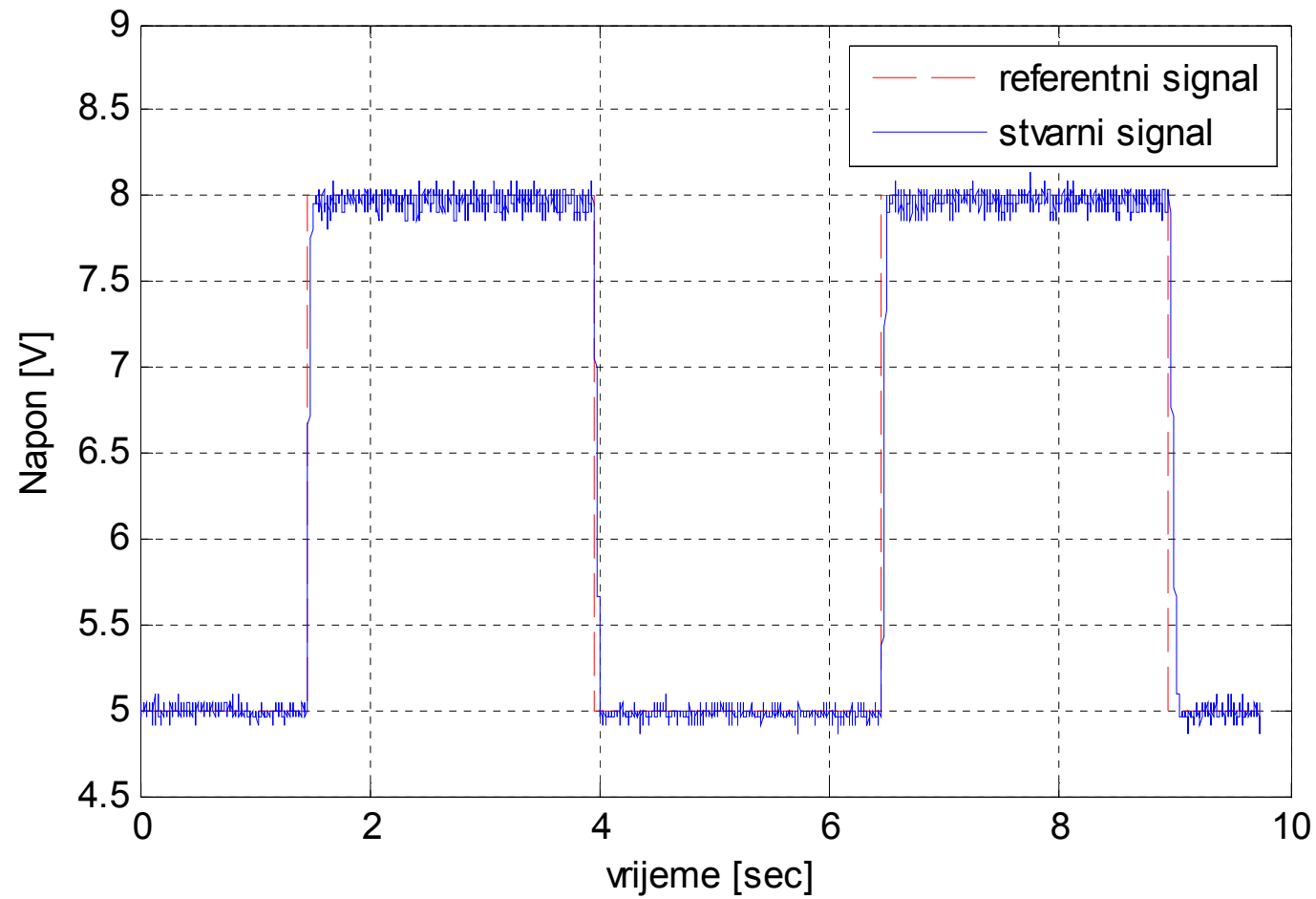
- Treba uzeti u obzir pri razmatranju kvalitete regulacije, da:
  - **pojačalo snage unosi nelinearnost u sistem upravljanja motorom**
  - **postoje značajni šumovi mjerenja signala napona**
  - **na osovini postoji sistem zupčanika koji usporava brzinu vrtnje osovine**
  - **motor ima veliku mrtvu zonu (od 0-5 V motor ne reagira na ulaznu pobudu).**
- Prema tome cjelokupan sistem: motor + pojačalo snage + zupčanik (tahogenerator) predstavljaju složen i nelinearan sistem.

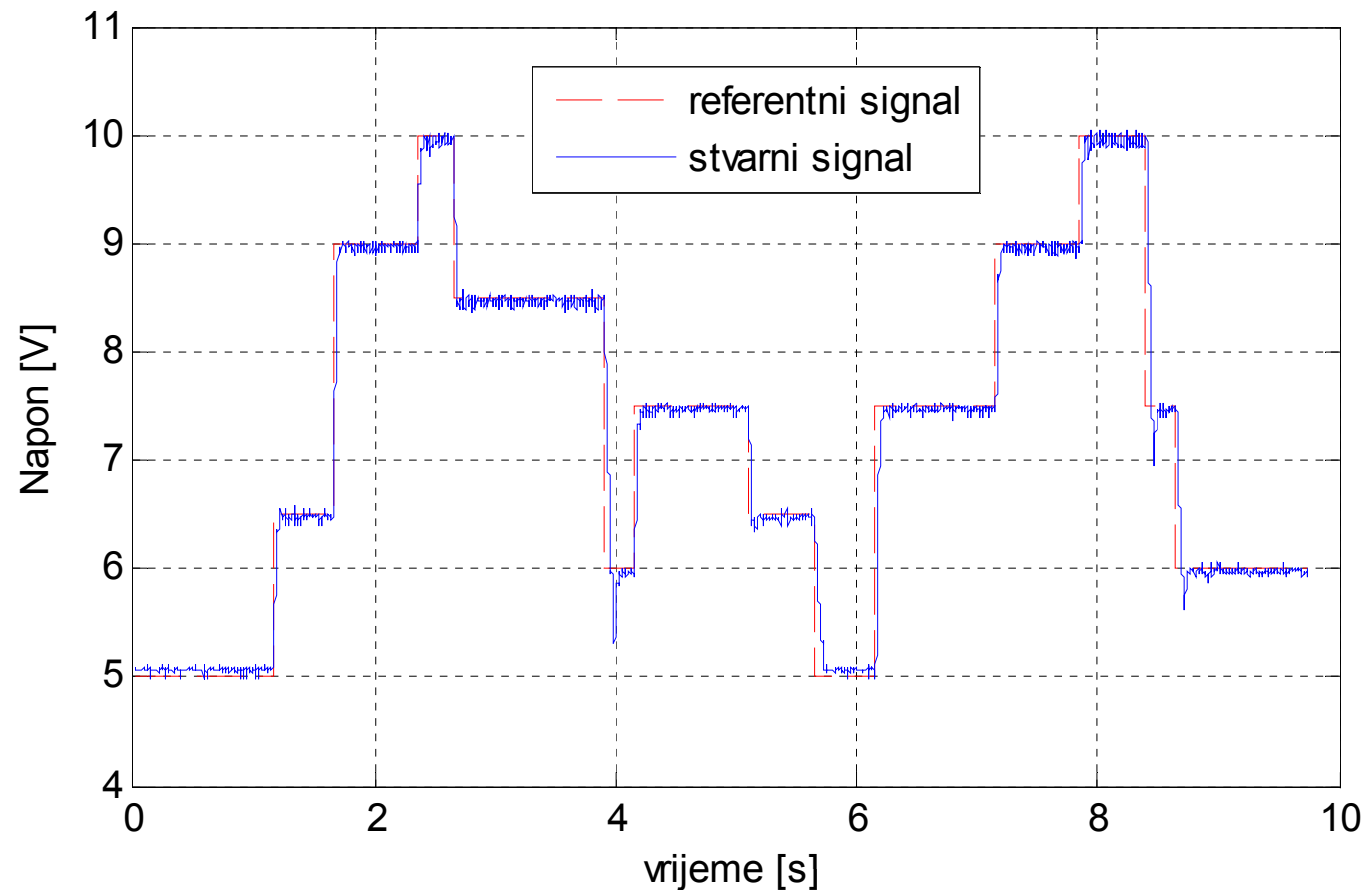
Neizraziti regulatori

Eksperimentalni rezultati

Neizraziti regulatori

Eksperimentalni rezultati

Neizraziti regulatori

Izoštavanje neizrazitih vrijednosti

- Za razliku od Sugeno regulatora, Mamdani tip regulatora nakon postupka zaključivanja koristi mehanizam preslikavanja izlaznih neizrazitih vrijednosti regulatora u izrazite, odnosno, realne vrijednosti - izoštavanje (defuzzyfikacija).
- Najpoznatiji i najviše korišteni postupci izoštavanja su:
  - **Princip maksimuma pripadnosti** (*engl. max-membership principle*), ili postupak visine (*engl. height method*).
  - **Centroid metoda** (*engl. centroid method*), još se naziva centar područja (*engl. center of area*) i centar gravitacije (*engl. center of gravity*).
  - **Postupak srednjeg otežavanja** (*engl. weighted average method*).
  - **Sredina maksimuma** (*engl. middle-of-maxima*).
  - **Centar zbroja** (*engl. center of sums*).
  - **Centar najvećeg područja** (*engl. center of largest area*).
  - **Prvi (ili zadnji) maksimum** (*engl. first (or last) maxima*).

Neizraziti regulatori

Postupak centra gravitacije (centroid)

- Računanje izrazite (realne) vrijednosti:

Kontinuiran slučaj:
$$y^* = \frac{\int_Y \mu_{\tilde{B}}(y) \cdot y dy}{\int_Y \mu_{\tilde{B}}(y) dy} = \frac{\int_Y \max_k \mu_{\tilde{B}^k}(y) \cdot y dy}{\int_Y \max_k \mu_{\tilde{B}^k}(y) dy}$$

Diskretni slučaj:
$$y^* = \frac{\sum_{i=1}^r \mu_{\tilde{B}}(y^i) \cdot y^i}{\sum_{i=1}^r \mu_{\tilde{B}}(y^i)} = \frac{\sum_{i=1}^r \max_k \mu_{\tilde{B}^k}(y^i) \cdot y^i}{\sum_{i=1}^r \max_k \mu_{\tilde{B}^k}(y^i)}$$

